

Dünya Düzeninin Eleştirel Siyasal İktisadı: 21. Yüzyılda Krizler ve Eğilimler

Bu Sayıda

Praksis dergisinin elinizdeki 50. sayısını 21. yüzyılda küresel kapitalizmin güncel eğilimlerine ve kriz üreten bağlarına odaklanan çalışmalara ayırdık. Geçtiğimiz aylarda duyurduğumuz yazı çağrımıza yurt içinden ve dışından gönderilen çok sayıda kuramsal ve uygulamalı çalışma ile beklentilerin üzerinde cevaplar aldık. Yazar ve araştırmacıların sayıya ilgisi o denli yüksekti ki gönderilen çalışmaların tamamını tek bir dosya altında değerlendirme imkânımız olmadı. Bu nedenle "Dünya Düzeninin Eleştirel Siyasal İktisadı" tartışmasını derginin 2019'un Eylül ayında çıkacak olan 51. sayısında, bu defa "Bölgeler ve Deneyimler" alt başlığıyla sürdüreceğimizi belirtmek isteriz. Bu durum Türkiye'de "eleştirel küresel siyasal iktisat" çalışmalarının okurla buluşmak için daha fazla vesileye ihtiyaç duyduğunu gösteriyor. Öte yandan dünya düzeninin siyasal iktisadının çok boyutlu krizlerini tek bir dergi dosyasına sığdırmak imkânsız olmakla beraber, bu konulara odaklanan uluslararası literatürü Türkiyeli okurlara daha yakından tanıtmamızın ve bunlara nitelikli müdahaleler yapabilmenin tarihsel materyalizmin güncelliği iddiasındaki Marksist bir sosyal bilim dergisinin öncelikli görevlerinden olduğunu düşünüyoruz. Bu bağlamda burjuva demokrasileri giderek aşınırken yükselmekte olan otoriterleşme ve askeri-endüstriyel-güvenlik kompleksinin öncülüğünde kendisini her geçen gün daha fazla hissettirmeye başlayan küresel faşizm tehlikesi; birbiri ardına dağılma sürecine giren uluslararası siyasal ve ekonomik birlikler; ulusötesi üretim ağları ve küresel değer zincirleri içerisinde yoğunlaşan sömürü, yoksulluk baskı ve ayrımcılığa karşı yükselen sınıf mücadeleleri; hızla derinleşen gıda krizinin gölgesinde yeniden gündeme gelen tarım ve köylülük sorunu; Endüstri 4.0 tartışma ve uygulamalarının işçi sınıfının mücadele gündemi açısından anlamı ve ekolojik krize Marksist kuramsal yaklaşımlar bu sayıdaki makalelerin öne çıkarttığı ana tartışma konularımız oluyor.

Bu sayıyı küresel kapitalist tahakküm sisteminin aşırı birikim ve hegemonya krizi momentlerini içeren genel bir krizle yüz yüze olduğu tespitinden hareket eden bir çeviri metin ile başlatıyoruz. Faşizmin 20. ve 21. yüzyılda aldığı biçimler arasındaki farklılık ve benzerlikleri ele alan William I. Robinson imzalı bu çok yakın tarihli çalışmanın çevirisi Gökhan Demir'e ait. Makale, her iki faşist formun kapitalist krize verilen özel bir yanıtı temsil ettiğini öne sürüyor. Kapitalizmin 2008 sonrası ivme kazanan küresel krizi ile insanlığı zor marifetiyle dışlamayı hedefleyen küresel polis devletinin yükselişi arasındaki ilişkiyi inceleyen Robinson, faşist projenin akıbetinin toplumsal ve siyasal güçler arasındaki mücadelenin seyrine bağlı olduğunu ifade ediyor. Siyasal ve toplumsal mücadeleleri mevcut parçalanmışlık ve dağınıklıktan kurtarmak ve küresel bir polis devletine yönelik gidişatı tersine çevirmek amacıyla anti-faşist cephenin inşa edilmesine, hegemonya mücadelesinin kimlikçi siyasetin ufkundan kurtarılmasına, kapitalizmin radikal eleştirisini esas alan özgürleştirici bir işçi sınıfı siyasetine çağrı yapıyor.

2008 krizinin en çok tahribat yarattığı yerlerden biri de Avrupa Birliği ve özellikle de Euro Bölgesi oldu. ABD'de başlayan çöküşün Avrupa'ya sıçraması, batık finansal kuruluşların borçlarını üstlenen devletlerin iflasa sürüklenmesi ve ardından AB teknokratlarının

dayatmasıyla hayata geçirilen kemer sıkma politikaları özellikle Güney Avrupa ülkelerinde rekor düzeyde işsizliğe ve yaşam standartlarında belirgin düşüşe neden oldu. Yaygın kitlesel hoşnutsuzluk ve şiddetli protesto dalgalarının yol açtığı siyasi kriz birçok örnekte hükümet düşürse de kemer sıkma politikalarından taviz verilmedi. Dahası, bu tür protesto dalgaları üzerinde yükselen ve iktidara gelen Syriza gibi yeni siyasal aktörlerin de AB teknokrasisi karşısında hızlıca teslimiyet bayrağını çekmeleri liberal demokratik prensiplere bağlılık üzerinden savunulagelen AB projesinin hızla itibar kaybetmesine neden oldu. Bu durum, siyaset bilimi literatüründe söz konusu demokrasi krizinin sistemik kökenleri ve AB'nin demokratik ideallerin taşıyıcısı olup olamayacağı tartışmasını hararetlendirdi. Sanem Yamak ve Köksal Çalışkan'ın ortak imzasını taşıyan "Demokrasinin Krizi mi yoksa Kapitalizmin Krizi mi? Wolfgang Streeck-Jürgen Habermas Tartışması" başlıklı makale, alandaki etkili isimlerden Streeck ve Habermas arasındaki tartışmaya dair ayrıntılı bir değerlendirme sunuyor. Demokrasi krizini "doğru" kurumsal düzenlemelerle üstesinden gelinebilecek bir "meşruiyet krizi" olarak gören ve "müzakereci demokrasi" için AB'nin vazgeçilmezliğini savunan Habermas'ın karşısında demokrasi krizinin kapitalizmin krizinden ayrı düşünülemeyeceğini ve demokratik bir siyasetin ancak AB'den koparak mümkün hale gelebileceğini savunan Streeck'in pozisyonunu öne çıkaran yazarlar, sonuç bölümünde Streeck'in kapitalizmi dizginlemekle sınırlı sosyal demokrat ufkunun ötesine geçen tarihsel maddeci bir analizin gereğine işaret ediyorlar.

Toplumsal Hareketler literatürü içerisindeki hâkim anlayış üzerine eleştirel bir değerlendirme sunan Efe Can Gürcan, bu eğilimleri 2008 krizi sonrasında şekillenmekte olan küresel politik dinamiklerin süzgecinden geçiriyor. ABD'deki İşgal Hareketi'nden Arap Baharı'na, İspanya ve Yunanistan'daki şiddetli protesto dalgalarından Fransa'daki Sarı Yelekliler Hareketi'ne uzanan bir küresel panorama sunan yazar, Yeni Toplumsal Hareketler Okulu olarak adlandırılan hâkim anlayışın kuramsal ön kabulleri, yönemsel tercihleri ve kimlik merkezli temel savlarıyla 2008 sonrası dinamikleri açıklama konusunda yetersiz kaldığını gösteriyor. Bu yeni dinamiklerde sınıf temelli siyasetin geri dönüşünü tespit eden Gürcan, toplumsal hareketler literatüründe yeni bir kuramsal açılımın gerekliliğine işaret ediyor.

Benjamin Selwyn, Volkan Ahiskalı'nın sayımız için çevirdiği "Küresel Değer Zincirleri ya da Küresel Yoksulluk Zincirleri? Yeni Bir Araştırma Gündemi" başlığını taşıyan yazısında, büyük ölçüde ana akım kalkınma çalışmalarının hâkimiyeti altında olan Küresel Değer Zinciri (KDZ) çalışmalarına, Küresel Yoksulluk Zinciri (KYZ) kavramıyla önemli bir müdahalede bulunuyor. Küresel meta/değer zincirlerinin ve üretim ağlarının incelenmesinde ön plana çıkan şirket-merkezli bakış açısına emek cephesinden yönelttiği eleştiriyle yazar, küresel emek rejiminin ve "yoksullaştıran büyüme"nin kodlarını ortaya sermeye giriyor. Tekstil, gıda-tarım ve yüksek teknoloji sektörlerine odaklanan çalışma, küresel üretim ağlarının bir dizi uğrağında sömürü, toplumsal yeniden üretim ve direniş pratiklerine mercek tutuyor. Selwyn sayımızda yer verdiğimiz bu yazısında ayrıca coğrafi olarak farklılaştırılmış bu pratiklerin şekillendirdiği küresel emek rejiminin çözülmesi için yeni bir çerçeve önermekte.

Son on yılın en yaşamsal sorunlarından birinin gıda krizi olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. 2006 ve 2008 yılları arasında pirinç, buğday ve mısır fiyatlarında yaşanan hızlı artış gıda güvenliği tartışmalarını tetikledi. Ardından, 2010 yılının ortasına doğru

özellikle buğday ve mısır fiyatlarında yeniden gözlenen hızlı yükseliş, 2008 krizinin diğer etkileriyle birlikte yoksulluk çalışmalarının kır-kent eksenini birleştirdi. Yoksulluğun yanı sıra, beslenmeye bağlı sağlık sorunlarındaki artış, ekolojik yıkım ve doğa tahribatı gibi tüm insanlığı derinden etkileyen faktörler de tarım-gıda ilişkilerindeki dönüşümlerin sorunlaştırılmasında etkili oldu. Atakan Bük'e'nin yazısı tarım/köylü sorunu tartışmalarının kapsamlı bir değerlendirmesini sunuyor. Bük'e, yaşanan kriz dinamiklerine ve dönüşümlere paralel olarak 2000'li yıllarda canlanan bu tartışmalarda bir post-dönüş yaşandığını iddia ediyor ve bu post-dönüş içinde yer alan, özellikle kalkınma kavramının hâkim içeriğine ilişkin geliştirilen eleştirel yaklaşımı post-kalkıncı dönüş olarak kavramsallaştırıyor. Bük'e'ye göre post-kalkıncılığın önemli bir katkısı kırdı örgütlenecek ve oradan yükselecek mücadelenin başat aktörüne ilişkin. Yazar, post-kalkıncı dönüş ile köylülük tartışmalarının zenginleşmesini ve köylünün kırsal mücadelede ilerici bir özne olarak öne çıkmasının politik önemini vurguluyor ve sonuç olarak siyasal iktisadi analizler ile politik mücadele stratejileri arasında bir karşıtlık kurmayan daha ilişkisel bir çerçeve gerekliliğini tespit ediyor.

Sanayi 4.0, üretim süreçlerindeki yeni tekno-kapitalist aşamayı tanımlayan bir kavram olarak pek çok bağlamda sıklıkla karşımıza çıkıyor. Güven Savul'un çalışması sayısal ve robotik teknolojilerin son yirmi yıldaki hızlı değişiminin sağlamış olduğu koşullara bakarak, Sanayi 4.0 dünyasını haber veren kimi raporlardan hareketle, iş çevrelerinin bu kavrama yönelen özel ilgisine dikkat çekiyor. Savul'a göre bu kesimlerin Sanayi 4.0'dan beklentileri oldukça abartılı. Uygulamadaki sonuçlarının gözlenmesi için erken de olsa, yazara göre kapitalizmin teknolojiyle olan tarihsel beraberliği, önümüzdeki dönemde işçilerin büyük bir bölümü açısından yeni bir güvencesizleşme ve işsizleşme dalgasının ortaya çıkabileceği savını öne sürmeyi olanaklı kılıyor. Savul'un yazısı Sanayi 4.0 olgusunu kendisini bekleyen yeni bir tekno-tehditler dalgası karşısında işçi sınıfının elindeki imkanları ortaya koyan eleştirel bir politik ekonomi çözümlemesi geliştiriyor. Yazı, son olarak, Sanayi 4.0'ın işçi sınıfı lehine nasıl işlevselleştirileceğine yönelik öneriler de sunuyor.

Yelda Erçandırılı ise içinden geçmekte olduğumuz ekolojik kriz döneminde toplum-doğa ilişkisini ele alan son yılların popüler kavramlarından olan antroposeni inceliyor. Mevcut krizin doğasını kavramaktan uzak antroposen literatürünün taşıdığı yapısal sınırlılıkları aşmak adına tarihsel maddeci düşüncenin sunduğu eleştirel birikime başvuruyor. Söz konusu egemen yaklaşımların, birbirinden ayırarak ve dışsallaştırarak anlamaya çalıştığı doğa ve insan arasındaki ilişkinin aynı bağlam içinde içsel ve ilişkisel biçimde gerçekleştiğinin altını çiziyor. Bu anlamda diyalektik bir bakış açısıyla doğa-toplum ikiliğini aşmaya çalışan ve ekolojik krizin merkezine kapitalist toplumsal ilişkileri yerleştiren üç farklı Marksist yaklaşımı inceliyor.

Bu sayıda son olarak bir kitap incelemesine yer veriyoruz. Uluslararası siyasal iktisat, gelişme iktisadi ve toplumsal tarih başta olmak üzere geniş bir yelpazede ürettiği nitelikli çalışmalarından tanıdığımız, ODTÜ İktisat Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, Prof. Dr. Oktar Türel'in 2017'nin Ekim ayında yayımlanan "*Küresel Tarihçe, 1945-79*" başlıklı kitabını tanıtan yazısında Halil Can İnce, kitaptan öne çıkardığı çeşitli bölümlerin bir incelemesini okurların dikkatine sunuyor. Marshall Planı, Truman Doktrini, 'merkezde' emekçi sınıf örgütlerinin çözülüşü, iki kutuplu dünyanın inşa süreci, dönemin uluslararası kurumsal yapılanması, kapitalizmin paradigma değişimleri gibi kitabın ele aldığı bir dizi başlığın öne çıkarıldığı

tanıtım yazısında, başka bir küresel iklimde dünyanın nasıl bir yere benzediğine ilişkin yazarın tespitlerinin altı çiziliyor. İnce ayrıca, Türel'in kitabının, dönemin iktisadi gelişmelerini içinde yer aldığı geniş siyasal ve toplumsal bütünle birlikte ele aldığını vurgulamakta. Kitabın odağına aldığı 1945-79 dönemi, dünya ekonomisinin 1980'li yıllardan itibaren içine girdiği -ve bugün hâlâ devam eden- yeniden yapılanma sürecini ve neoliberal karşı saldırıyı daha iyi kavrayabilmek adına son derece kritik bir zaman aralığı. Bu bakımdan, Türel'in üzerinde çalışmayı sürdürdüğü *"Küresel Tarihçe, 1980-2009"* başlıklı kitabı için de bu çalışmanın bir arka plan oluşturduğu bu tanıtım yazısında hatırlatılıyor.

Tekrar ifade etmek gerekirse yaşadığımız yüzyılın krizlerini ve siyasal iktisadi eğilimlerini bir sayının sınırları içinde kapsamak olanaksız. Bu sayıda yer alan yazıların söz konusu kriz ve eğilimlerin bir kısmına ilişkin tartışmaları derinleştirmesini, yeni sorular ve araştırma gündemlerine ilham vermesini ümit ediyoruz. Keyifli okumalar.